

Simo Forss
Pirkko Karjalainen
Kristiina Tuominen

ELÄKELÄISET JA VANHUSTEN AVUNTARVE

ELÄKETURVAKESKUS
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Tutkimuksia 1994 : 2

ISBN 952 - 9639 - 22 - 8
ISSN 1236 - 3049

SISÄLLYS

	Sivu
1. JOHDANTO.....	1
2. KYSYMYKSEN ASETTELUN TAUSTAA.....	4
2.1. Vanhustenhuollon palveluiden tämän hetkinen tilanne.....	4
2.1.1. Tulevaisuuden ratkaisuna monituottajainen malli.....	5
2.2. Vapaaehtoistyön uusi tuleminen.....	6
2.2.1. Vapaaehtoistyön tavoista.....	6
2.3. Eläkeläiset ja vapaaehtoistyö.....	8
2.3.1. Eläkeläiset potentiaalisena työvoimareservinä...	8
2.3.2. Vapaaehtoistyön luonne.....	11
2.3.3. Eläkeläisten työnteon ehtoja.....	12
3. TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA -AINEISTO.....	14
4. VANHUSTEN AVUNTARVE.....	16
4.1. Tutkittujen vanhusten kuva.....	16
4.2. Avun tarve.....	18
4.3. Avuntarpeen tärkeimmät taustat.....	20
5. VANHUSTEN SAAMA APU.....	23
6. ELÄKELÄISAVUN VASTAANOTTOHALU.....	26
7. ELÄKELÄISTEN HALU OSALLISTUA VAPAAEHTOISTYÖHÖN ...	28
7.1. Tutkittujen eläkeläisten kuva.....	28
7.2. Nykyinen ansiotyönteko ja halu siihen.....	31
7.3. Halu osallistua vapaaehtoistyöhön.....	31
7.4. Avunantohalu eri toiminnoissa.....	33
7.5. Menettely avuntarvetilanteessa eräiden taustatekijöiden mukaan.....	37

7.6. Korvausten ja verotuksen merkitys.....39

8. YHTEENVETO.....41

KIRJALLISUUS

1. JOHDANTO

Tässä väliraportissa esitetään Eläketurvakekuksen ja Vanhustyön keskusliiton parhaillaan tehtävän yhteisen tutkimushankkeen alustavia tuloksia.

Eläketurvakeskuksen tutkimusohjelmassa on mainittu yhtenä kiinnostuksen kohteena eläkeläisten mahdollisuus työntekoon, erityisesti palveluiden tuottamiseen ikätovereilleen. Vanhustyön järjestön kiinnostuksen kohteena on, paitsi yleensä iäkkäiden ihmisten mahdollisuus työntekoon, myös vapaaehtoistyön tulevaisuus.

Tutkimuksen varsinainen raportti julkaistaan tämän vuoden lopussa, mutta käytännön syistä haluttiin jo tässä vaiheessa esittää joitakin tutkimuksen keskeisiä tuloksia.

Tutkimusprojektin taustalla on yleinen näkemys siitä, että jo eläkkeellä olevilla ja iäkkäillä ihmisillä on paljon sellaisia voimavaroja, joita voitaisiin hyödyntää nykyistä paremmin. Omaa eläkettä saavia on maassamme jo nyt lähes miljoona. On todennäköistä, että näissä on melko paljon sellaisiakin henkilöitä, joiden toimintakyky on edelleen hyvä ja joilla on myös halukkuutta tehdä vapaaehtoistyötä.

Vanhojen vanhusten lukumäärä lisääntyy koko ajan jyrkästi. Meillä on jo nyt yli 750 000 (65 vuotta täyttänyttä), joista 75 vuotta täyttäneitä on noin 300 000 ja 80 vuotta täyttäneitäkin runsaat 150 000. Kun vanhusten palveluissa yleisenä tavoitteena on palvelurakenteen muuttaminen laitospainotteisesta avohuoltoon suosivaksi, avohuolto on ikärakenteen muuttumisen seurauksena jo ajautunut tai ajautumassa suorastaan kriisiin. Valtion ja kuntien taloudellisen tilanteen heikentyminen on edelleen osaltaan pahentanut tilannetta ja pakottanut etsimään uusia keinoja vanhusten palveluiden järjestämiseksi.

Kotona asumista tukevia palveluita on kyllä kehitetty määrätietoisesti sekä julkisen sektorin että järjestöjen toimesta, mutta niiden määrä on tarpeeseen nähden riittämätön. Palveluiden varmistaminen edellyttääkin, että tuottajiksi tulevat kunnan ja muun julkisen sektorin ohella yhä enemmän erilaiset järjestöt, yritykset sekä vapaaehtoiset ja kansalaistoiminta.

Vapaaehtoistyö onkin tässä tilanteessa noussut kasvavan kiinnostuksen kohteeksi. Vapaaehtoistyötä tehdään Suomessa yhä enemmän ja nimenomaa vanhusten parissa. Tästä syntyi idea, että ainakin osa suuresta eläkeläistemme joukosta voitaisiin saada mukaan tähän työhön vielä entistä aktiivisemmin.

Konkreettisten toimenpiteiden suunnittelun pohjaksi tarvitaan kuitenkin tietoa edellytyksistä, joilla eläkeläisten osallistumista vanhusten auttamiseen saataisiin edelleen lisättyä. Tarvitaan tietoa eläkeläisten työntekoa ja vapaaehtoistyötä koskevista asenteista ja käytännön valmiuksista. Toisaalta tarvitaan tietoa vanhusten palvelutarpeista ja niiden tämänhetkisestä tilasta sekä heidän valmiudestaan ottaa vastaan vapaaehtoistyön palveluita.

Eläketurvakeskuksen tutkimusohjelman ja Vanhustyön Keskulii-ton kiinnostuksen pohjalta alettiin suunnitella tutkimusta, jossa edellä mainittuja kysymyksiä voitaisiin selvittää. Käytännössä päädyttiin kysely- ja haastattelututkimukseen, jossa eläkeläisten halukkuutta vanhusten auttamiseen selvitettiin postikyselyllä ja iäkkäiden ihmisten (75 -vuotta täyttäneiden) avuntarvetta selvitettiin haastatteluilla.

Kummastakin ryhmästä valittiin otos, joka mahdollisimman hyvin edustaisi näihin ryhmiin kuuluvia ihmisiä. Eläkeläisotokseen kuuluu noin 1500 eri työeläkkeelle siirtynyttä, 45-74 vuotiasta vastaajaa. Vanhusotokseen kuuluu hieman vajaat 500 vähintään 75 -vuotiasta henkilöä. Aineistosta saadut ensimmäiset tulokset ovat nyt valmiit ja tässä raportissa kerrotaan lyhyesti joitakin keskeisimpiä niistä.

Tutkimuksen eläkeläisille suunnattu kysely on tehty ja analysoitu Eläketurvakeskuksen tutkimusosastolla. Vanhusten

haastattelut ja aineiston tietokonekäsittelyn on tehnyt Suomen Gallup Oy. Otossuunnittelun on tehnyt Eläketurvakeskuksen erityistutkija Bo Lundqvist.

2. KYSYMYKSEN ASETTELUN TAUSTAA

2.1. Vanhustenhuollon palveluiden tämän hetkinen tilanne

Sosiaaliturvan kehitys on joutunut vaikeuksiin viime aikoina yleisen talouslaman myötä. Sosiaali- ja terveyspalveluiden rahoitukseen on tullut myös muutoksia valtionosuusuudistuksen kautta. Nämä ovat vaikuttaneet yleisiin sosiaalipoliittisiin näkemyksiin ja aiheuttaneet paineita palvelurakenteen muuttamiseen.

Vanhusten palveluista on pääasiallisessa vastuussa kunta. Kunnan tulee huolehtia asukkaidensa palveluiden turvaamisesta, vaikka vanhustenhuoltoon ei ns. subjektiivisia oikeuksia liitykään. Yleisenä tavoitteena on palvelurakenteen muuttaminen laitospainotteisesta avohuoltoon suosivaksi. Tämä merkitsee käytännössä laitospaikkojen vähentämistä tai ainakin lisärakentamisen lopettamista.

Käytännössä palveluiden tuottaminen voidaan hoitaa kunnan omissa yksiköissään järjestämin palveluin ja/tai kunnan ulkopuolisilta ostamin palveluin. Juuri nyt arvioidaan, että palvelukokonaisuus muodostuu ns. Welfare mixin pohjalle eli mukana on laaja tuottajien kenttä, jolla vallitsee myös ainakin jonkinasteista kilpailua. Palveluntuottajia ovat kunta, erilaiset yleishyödylliset yhteisöt, liikeperiaatteella toimivat tuottajat sekä perheet ja lähiyhteisö.

Väestön ikääntyessä on selvää, että sosiaali- ja terveyspalveluiden tarve painottuu vanhempiin ikäluokkiin. Tämän kehityksen kanssa samanaikaisesti pyritään määrätietoisesti lisäämään erilaisia avohuollon palveluita, jotka mahdollistavat kotona-asumisen. Sosiaali- ja terveysministeriön kannanottojen mukaan laitospaikkojen (vanhainkoti- ja terveyskeskuspaikat) yhteenlaskettu määrä kunnassa tulisi olla noin 10 % 75 vuotta täyttäneiden määrästä.

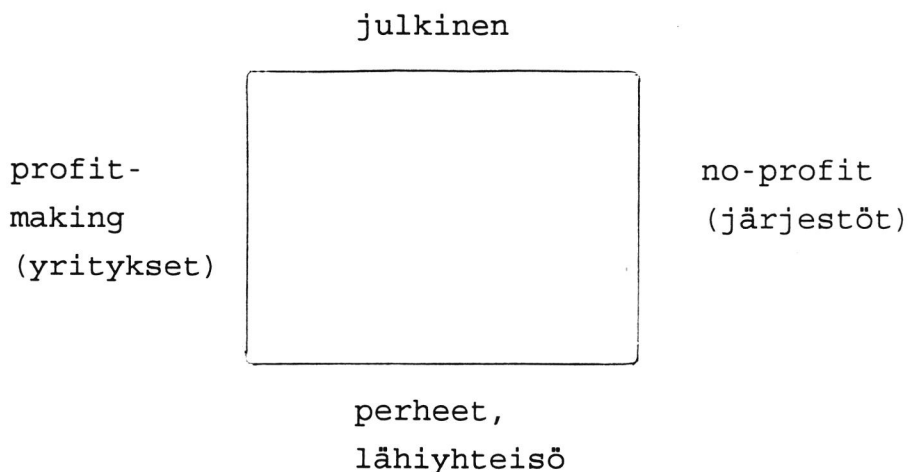
Arvioidaan siis, että yhdeksän kymmenestä 75 vuotta täyttäneestä suomalaisesta kykenisi asumaan kotona tai erilaisissa

palveluasunnoissa. On kuitenkin todettava, että erityisesti osa terveydenhuollon asiantuntijoista pitää laitospaikkojen vähentämistä huonona ratkaisuna.

Edellä esitetty tavoite voidaan luonnollisesti saavuttaa vain, mikäli kotona-asumista tukevat palvelut ovat määrältään riittäviä ja toiminnoiltaan kyllin tehokkaita. Kotona-asumista tukevia palveluita onkin kehitetty määrätietoisesti sekä julkisen sektorin että järjestäjien toimesta, mutta niiden määrä on vielä tarpeeseen nähden riittämätön. Suurin ongelma taloudellisen laman aikana on, ettei vähentyvien laitospalveluiden tilalle kyetä tarjoamaan korvaavia avohuollon palveluita.

2.1.1. Tulevaisuuden ratkaisuna monituottajainen malli

Sosiaali- ja terveyspalveluiden osalta tilanne on vielä useita vuosia erittäin vaikea. Kuntien taloudellinen tilanne näyttää olevan jonkin verran parantumassa, mutta se ei anna mahdollisuuksia mihinkään suuriin uudistuksiin - investoinneista puhumattakaan. Palveluiden varmistaminen edellyttääkin, että tuottajiksi tulevat kunnan ja muun julkisen toiminnan ohella erilaiset yhteisöt, yritykset ja edelleen myös vapaaehtoiset ja kansalaistoiminta. Tätä rakennetta voidaan havainnollistaa seuraavan kuvion avulla:

2.2. Vapaaehtoistyön uusi tuleminen

Kun julkisen sektorin mahdollisuudet palveluiden tarjoamiseen ovat heikentyneet, on katseet käännetty järjestöjen ja yksittäisten kansalaisten puoleen. Tavoitteena on erilaisten voimavarojen saaminen käyttöön. Muutamassa vuodessa seurakuntien ja järjestöjen jo pitkään toteuttama vapaaehtois- ja lähimmäistyö on noussut uudelleen arvoonsa. Erilaisia vapaaehtoistoiminnan kokoontumis- ja välityspisteitä on perustettu runsaasti ja niiden varaan rakennetaan ehkä joskus liiankin suuria odotuksia.

Nykyisessä tilanteessa ongelmana näyttääkin olevan se, miten työttömyys ja vapaaehtoistoiminta sovitetaan yhteen ja toisaalta myös, miten ikääntyville ja toimintahaluisille ihmisille voidaan taata tehtäviä ja käyttää heidän resurssinsa yhteiseksi hyödyksi. Vapaaehtoistoiminnan peruseriaate on todella vapaaehtoisuus: tehtävät toimijoiden ehdoin ja ilman liiallisia rajoitteita. Tämä on aihetta muistaa, kun vapaaehtoistoimintaa kehitetään.

2.2.1. Vapaaehtoistyön tavoista

Vapaaehtoistoiminnan tehtäväkuvaukset ovat hyvin moinaiset. Vanhustyön osalta voidaan nostaa esille seuraavanlaisia esimerkkejä:

- Ystävä- tai lähimmäispalvelu (SPR, seurakunnat), joka tarkoittaa useimmiten erilaista seuranpitoa ja asioille saattamista taikka vierailuja vanhusten omiin koteihin tai vanhainkoteihin.
- Eläkeläis- ja veteraanijärjestöjen jäsenistönsä parissa tekemä työ. Tämä voi olla hyvinkin monimuotoista sisältäen esimerkiksi vierailuja vanhainkoteihin, soittorenkaita heikkokuntoisten tueksi, tai auttamista arkipäivän kotiaskareissa.

- Vapaaehtoisten kokoontumis- ja välitystoiminta Mummonkamarien tyyppisesti. Tämä toiminta lähtee siitä, että vapaaehtoisille etsitään heille soveltuvaa toimintaa ja samalla järjestetään kokoontumismahdollisuuksia erilaisille vapaaehtoisten vetämille ryhmille.

- Yksittäisten paikallisten yhdistysten tai järjestöjen oma toiminta esimerkiksi omien toimipisteidensä yhteydessä. Tyyppillisiä esimerkkejä ovat erilaiset kerhot.

Vapaaehtoistoiminnan organisoinnista käydään luonnollisesti keskustelua. Tarvitaanko vapaaehtoistoimintaan vahvaa järjestöjen kautta tapahtuvaa ohjausta ja järjestämistä vai tulisiko kaiken tapahtua täysin ilman "koneistoja"? Samoin pohditaan sitä, miten tiiviisti kunnan tulee olla mukana vapaaehtoistoiminnan järjestämisessä. Erityisesti suuremmilla paikkakunnilla saattaa olla kunnan palkkaamia vapaaehtoistyön välittäjiä tai vapaaehtoistyön ohjaajia.

Suomen on sanottu olevan järjestötoiminnan luvattu maa. Tämä pitääkin paikkansa siinä mielessä, että esimerkiksi erilaisissa urheilu- ja kulttuuri- sekä sosiaalialan järjestöissä on mukana satojatuhausia ihmisiä ja niiden toimintamuodot ovat todella monipuoliset. On paljon sellaista toimintaa, jota ei ylipäätään voitaisi lainkaan toteuttaa ilman ihmisten vapaaehtoista työpanosta.

Tälle on taustana ihmisten halu toimia yhteiseksi hyväksi. Useimmiten toiminta tapahtuu ilman aineellista korvausta. Tärkein motiivi on halu toimia. Sosiaalialan järjestöissä ja seurakunnissa toimivilla vapaaehtoisilla motiivina on halu auttaa lähimmäisiä, jotka eivät selviä omin voimin. Kun näissä toimivilta vapaaehtoisilta kysyy, mitä he työstään saavat, vastataan useimmiten: "On saanut olla avuksi, tuntee itsensä tarpeelliseksi.". Tähän liittyy jo aiemmin esitetty näkemys siitä, että vapaaehtoistoiminnan tulee lähteä ihmisten omasta halusta.

2.3. Eläkeläiset ja vapaaehtoistyö

2.3.1. Eläkeläiset potentiaalisena työvoimareservinä

Ajatus eläkeläisistä mahdollisena työvoimareservinä ja erityisesti vapaaehtoistyöntekijöinä perustuu muutamaankeskeiseen seikkaan. Näistä ensimmäinen on tieto siitä, että eläkeläisten kokonaismäärä on erittäin suuri. Näin suuressa joukossa on varmasti mukana melkoisen paljon edelleen aktiivisia henkilöitä. Jo pienikin toimintahaluisten eläkeläisten osuus merkitsee lukumäärältään huomattavaa ihmisjoukkoa.

Toiseksi on huomattava, että eläkeläiset saattavat olla hyvin erilaisia riippuen siitä, millä eläkkeellä he ovat. Eri tyyppisille eläkkeille siirtyvien toimintakyvyssä ja toimintamotiiveissa voi hyvällä syyllä olettaa olevan eroja. Kolmas tärkeä näkökohta koskee tässä projektissa keskeisenä tutkimuskohteena olevaa vapaaehtoistyötä. On täysin mahdollista, että vapaaehtoistyön tekemisen vaikuttimet poikkeavat varsinaisen ansiotyön tekemisen motivaatioista ja ehdoista.

Ns. omaeläkeläisiä, ts. omaa eläkettä saavia, joihin eivät kuulu perhe-eläkkeen saajat, oli maassamme vuoden 1992 lopussa noin 941 000. Luvussa ovat mukana kaikki eläkeläiset, eli kansaneläkettä ja työeläkettä saavat. Työeläkettä saavienkin kokonaismäärä on runsaat 930 000.

Seuraavassa asetelmassa esitetään eläkeläisten lukumäärä eläkeläjien mukaan vuoden 1992 lopussa:

Vanhuuseläkkeet	762 566
Työkyvyttömyyseläkkeet	308 539
Yksilölliset varhaiseläkkeet	56 200
Työttömyyseläkkeet	43 719
Varhennetetut vanhuuseläkkeet	29 542

Valtaosa eläkeläisistä (81 %) saa vanhuuseläkettä. Lähes 300 000 heistä on 75 vuotta täyttäneitä. 80 vuotta täyttäneitä on noin 158 000 ja selvä enemmistö (72 %) heistä on

naisia. Näinollen juuri iäkkäät naiset tarvitsevat todennäköisesti eniten palveluja. Vanhusten suuri määrä, tieto sen jatkuvasta kasvusta ja nimenomaan tieto ns. vanhojen vanhusten suhteellisen osuuden nopeasta kasvusta tekee tärkeäksi vanhusten palveluiden kehittämisen.

Eläkeläisten kokonaismäärä on niin suuri, että jos esimerkiksi vain kymmenenkin prosenttia heistä olisi aktiivisesti mukana vapaaehtoistoiminnassa, niin jo se merkitsisi yli 75 000 toimijan mukaantuloa työhön. On myös muistettava, että jo nyt suuri määrä eläkeläisiä on mukana vanhustyössä. Kuinka suuri osa eri eläkkeillä olevista olisi valmis toimintaan ja millaisilla ehdoilla on kysymys, mutta johon tässä tutkimuksessa yritetään vastata.

Eniten valmiuksia vapaaehtoistyöhön olettaisi löytyvän kuitenkin ns. varhaiseläkeläisillä, ts. ennen normaalia vanhuuseläkeikää eläkkeelle siirtyneillä. Työttömyyseläkkeellä olevilta suorastaan edellytetään valmiutta olla "työmarkkinoiden käytettävissä", vaikka tällaista käyttöä esiintyykin käytännössä hyvin vähän.

Varhennetulle vanhuuseläkkeelle voidaan siirtyä vapaasti oman harkinnan peruusteella. Eläkkeen saaminen ei ole heillä, eikä myöskään varsinaisella vanhuuseläkkellä olevilla, millään lailla sidoksissa eläkeaikaiseen työntekoon. Noin 16 % varhennetulla vanhuuseläkkeellä olevista sanookin tekevänsä edelleen ansiotyötä (Heino 1993, 47). Heillä lienee muita enemmän valmiuksia myös vapaaehtoistyöhön. Itsearvioitu terveydentila on tässä ryhmässä lisäksi hyvä noin puolella eläkeläisistä ja muillakin ainankin tyydyttävä (Heino emt., 31-32).

Yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevat ovat työkyvyttömiä lain edellyttämässä määrin, joten heidänkään toimintakykynsä ei voi olla yleensä kovin hyvä. Toisaalta Yve:lle voidaan siirtyä lievemmin perustein kuin varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle, joten tässä joukossa voi olla suhteellisen runsaasti ainakin jonkinlaista työtä haluavia. Itsearvioitu terveydentila on tässä ryhmässä suhteellisen hyvä - noin

kolme neljästä pitää terveydentilaansa ainakin kohtalaisena (Forss ja Tuominen 1991, 17). Melko tuoreet tutkimustulokset osoittivat edelleen, että noin 7 % yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevista sanoi tekevänsä jotain ansiotyötä ja noin kymmenesosa ilmaisi halunsa työhön tai työpanoksen lisäämiseen. Merkittäväntä oli ehkä kuitenkin se, että noin neljännes vastaajista oli työn tekemisen suhteen epävarmalla kannalla, jonka tulkittiin merkitsevän eräänlaista potentiaalista työhalukkuutta (Forss ja Tuominen, emt., 49).

Täydellä syyllä voidaan olettaa, että työkyvyttömiä joukossa on vähiten työhaluisia tai työkykyisiä henkilöitä. Työkyvyttömiä koskevat tutkimustulokset osoittavat, että selvästi yli puolet heistä arvioi itsekkin terveydentilansa heikoksi. Diagnostisoitu sairaus tai sairaudet näyttävät lisäksi rajoittavan toimintakykyä melkoisesti suurimmalla osalla työkyvyttömiä (Gould 1985, 171, Hyrkkänen 1983, 22). Tyydyttävä tai hyvä terveys oli mielestään noin joka kolmannelle, joten osa heistäkin voi olla halukas ja kykenevä ainakin jonkinlaiseen auttamiseen, esimerkiksi keskusteluseuraksi, keveisiin asiantitehtäviin jne.

Vanhuuseläkkeellä olevistakaan ei kovin moni liene halukas vaativaan tai sitovaan työhön. Aikaisemmat tutkimustulokset osoittavat, että varsinaisesta työstä ei vanhuuseläkkeellä olla enää kiinnostuneita. Sensijaan erilainen tilapäistyö ja harrastusluonteinen työ kiinnostaa aika monia ja sitä tekeekin ehkä noin neljäsosa - viidesosa vanhuuseläkeläisistä (ks. esim. Forss, 1982, 168-169). Kun ainakin osa vapaaehtoistyöstä on luonteeltaan harrastusluonteista, saattaa ainakin nuorempien vanhuuseläkeläisten kohdalla löytyä valmiuksia vapaaehtoistyöhön.

Terveydentilaltaan ja toimintakyvyltään suuri osa ikäluokan 65-75 vanhuuseläkeläisistä on vielä aika hyväkuntoisia. Esimerkiksi espoolaisista 67-vuotiaista oli suurin osa mielestään yleisesti ottaen terveitä ja noin runsas viidesosa täysin terveitä (Forss emt., 129). Todella sairaita oli mielestään vain 5-9 % vastaajista. Toimintakykyä mittaavissa tutkimuksissa on todettu ikääntyvien toimintakyvyn säilyvän

usein hyvänä ainankin noin 75 ikävuoteen asti ja usein vielä pitempääkin. Esimerkiksi 75 -vuotiaat selviävät useimmiten vaikeuksista useimmista arkielämän vaatimista toiminnosta. (Heikkinen ja Suutama, Ikivihreät -projekti 1991, 141-144).

2.3.2. Vapaaehtoistyön luonne

Puhuttaessa eläkeläisten mahdollisesta työntekohalukkuudesta, on eriteltävä myös kysymystä siitä, millaisesta työstä kulloinkin puhutaan. Yksi tärkeä erottelija on se, maksetaanko työstä palkkaa vai ei. Perinteisesti vapaaehtoistyöllä on tällöin tarkoitettu työtä, jota henkilö tekee ilman palkkaa, omasta halustaan ja omilla ehdoillaan. Vapaaehtoistyössäkin voi olla mahdollista saada ainakin jonkinlaista, tosin melko vaatimatonta korvausta lähinnä kuluista. Paineita korvausten nostamiseen on ollut kaiken aikaa olemassa. Nykyisin onkin ilmennyt toistuvasti vaikeuksia vetää rajaa varsinaisen työn ja vapaaehtoistyön välille. "Palkkatyön" käsitteestä on tullut tässä mielessä osin liukuva. Vapaaehtoistyötä pidetään silti yleisimmin edelleen palkattomana työnä.

Toinen, ehkä antoisampi tapa erotella työn käsitettä tässä on itse työn luonteeseen liittyvien tekijöiden tarkastelu. Vapaaehtoistyö nähdään usein eräänä hoivatyön muotona. Sen lisäksi on haluttu korostaa työn vapaaehtoisuutta. Vapaaehtoistyön merkittävin piirre onkin juuri se, että sen tekeminen perustuu aina selkeästi tekijän omaan tahtoon ja haluun tehdä työtä ilman ulkoisia pakotteita. Edelleen voidaan sanoa, että vapaaehtoistyön tekijöitä kannustavat paljolti ei-aineelliset motiivit, kuten sosiaaliset ja itsensä toteuttamiseen liittyvät tekijät.

Vapaaehtoistyö voi kohdistua samoihin ihmisiin kuin perinteinen hoivatyökin, eli lasten, sairaiden, avuttomien ja vanhusten hoitoon ja palveluun. Vanhusten osalta vapaaehtoistyönä tehdään osittain samoja tehtäviä kuin varsinaisessa kotipalvelutyössä, jota hoidetaan viranomaisten ja järjestöjen toimesta. Kotipalveluhan on määritelty julkisesti organisoiduksi sosiaalipalveluksi, joka tapahtuu asiakkaiden kodissa. Työhön kuuluu ns. arjen ylläpitoon liittyvät rutiini-

työt, sosiaalisen ja taloudellisen tilanteen edellyttämät toimet ja arkipäivän tekemisen tukeminen. Käytännössä annetaan työapua, tuetaan sosiaalisissa suhteissa ja avustetaan tietojen ja muiden palvelujen saannissa (ks. Viitala 1990, 8 ja 31).

Vapaaehtoistyö poikkeaa siis olennaisesti varsinaisesta palkkatyöstä. Näinollen sen tekemisen "reunaehdotkin" ovat monessa suhteessa erilaiset kuin varsinaisessa työssä, vaikka yhteisiä piirteitäkin tietenkin löytyy. Työn ulkoisista olosuhteista, työn "raameista" johtuen keskeistä on työn tekijän ja palvelun kohteen jonkinasteisen yhteensopivuus. Kun kaikki perustuu vapaaehtoisuuteen, on päästävä yhteisymmärrykseen siitä, mitä tehtäviä tehdään ja miten.

Vapaaehtoistyön luonteeseen kuuluu se, että se on pohjimmiltaan paljolti hyvään ihmissuhteeseen perustuvaa toimintaa. Näinollen tärkein edellytys vapaaehtoistyön sujumiselle on, että löytyy juuri määrätynlaista työtä haluavia henkilöitä ja toisaalta henkilöitä, jotka ovat todella valmiita vastaanottamaan tällaisen henkilön tekemään työtä.

Vapaaehtoistyössä ovat tietenkin tärkeitä myös työn tekemisen ehdot, jotka on määritettävä erikseen kulloisenkin tilanteen mukaan. Tällaisia ovat mm. työstä maksettava korvaus tai palkka, työaika, työn säännöllisyys ja kesto ja yleensä työhön liittyvä sitoutumisaste.

2.3.3. Eläkeläisten työnteon ehtoja

Peruskysymys tässä tutkimuksessa on se, voivatko ja millä ehdoin eläkeläiset toimia vapaaehtoistyöntekijöinä tuottamassa vanhuksille heidän kaipaamiaan erilaisia palveluja.

Yksi kriittinen ehto eläkeläisten työlle yleensä ja myös vapaaehtoistyölle on kysymys palkkiosta tai palkasta, eli kysymys siitä, missä määrin palkallinen työ on nykyäänöksillä ylipäänsä mahdollista. Vaikka ansaintarajoja voitaisiinkin ehkä tulevaisuudessa jossain kohdin muuttaa, on kuitenkin nykyäänntöjen vaikutus huomioitava asiaa tutkittaessa.

Käytännössä rahalla korvattavaa työtä eläkeläisillä voi estää toisaalta verotussäädökset ja toisaalta eläkelakien eläkeai-kaista työntekoa rajoittavat säädökset. Tulojen kasvulla on merkitystä pienituloisilla eläkeläisillä eläketulovähennyksen mahdollisen pienenemisen johdosta. Toisaalta eläkkeesajissa on ryhmiä, joiden eläke on sen suuruinen, että eläketulovähennyksellä ei ole heille merkitystä. Kokonaan oma tekijänsä on verotuksen progressiivisuuden vaikutus tulojen mahdollisesti kasvaessa.

Eläkkeiden kohdalla tulojen nousu voi vaikuttaa ensinnäkin kansaneläkkeen tulosidonnaisiin osiin, jolla on merkitystä pelkän kansaneläkkeen varassa oleville. Työeläkkeissä ei vanhuus- eikä varhennettuun vanhuuseläkkeeseen liity työssäkäyntirajoituksia. Työkyvyttömyyseläkkellä saa tehdä työtä vähäisessä määrin. Käytännön nyrkkisääntö on, että Tk- eläkeläinen voi ansaita noin 30 % eläkepalkasta, minkä jälkeen aletaan harkita toimenpiteitä. Sensijaan YVE:n ja TT:n kohdalla laissa määritetyt tulorajat ovat varsin tiukat. Eläkkeiden luonteesta johtuen niiden lakkauttaminen tulee harkittavaksi heti, kun ansiot ylittävät tulorajan. Tilanne on siis sikäli nurinkurinen, että juuri niiden ryhmien kohdalla työtulokontrolli on tiukin, missä työhaluja voisi olettaa olevan eniten.

3. TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA -AINEISTO

Tutkimuksella on kaksi päätavoitetta. Toisaalta tutkitaan nykyvanhusten palvelutarpeita ja heidän haluaan ottaa vastaan apua vapaaehtoistyössä toimivilta eläkeläisiltä. Toisaalta selvitetään eri tyyppisillä eläkkeillä olevien valmiutta antaa vanhuksille heidän tarvitsemiaan palveluja vapaaehtoistyönä. Molempiin pääkysymyksiin liittyen tutkitaan vanhusten ja eläkeläisten vapaaehtoistyöhön liittyviä asenteita ja toiminnan konkreettisia ehtoja ja rajoituksia.

Eläkeläisten kohdalla tarkastellaan erityisesti eri eläkeläisryhmien mahdollisia eroja em. kysymyksissä. Vapaaehtoistyön lisäksi selvitetään eläkeläisten mahdolliseen työhönpaluuuseen liittyviä kysymyksiä.

Vanhustyön keskusliiton tavoitteena on selvittää tässä yhteydessä vielä vanhustyön järjestöissä työskentelevien vapaaehtoistyötä koskevia mielipiteitä.

Tutkimus kohdistui kahteen ryhmään:

1. 75 vuotta täyttäneet avuntarvitsijat
2. 45-74- vuotiaat eläkeläiset

Vanhuksista poimittiin otos Eläketurvakeksuksen henkilörekisteristä. Mukana ovat kaikki 75 vuotta täyttäneet (ennen vuotta 1918 syntyneet) siitä riippumatta, onko heillä työeläke. Rekisteristä poimittiin satunnaisotannalla ensin 4836 henkilöä, joista elossa olevia osoitteellisia oli 4125, 2817 naista ja 1308 miestä. Osoitteet saatiin väestörekisterikeskuksesta.

Otos edustaa kaikkia Suomessa asuvia 75 vuotta täyttäneitä. Otokseen tulleille suoritettiin henkilökohtainen haastattelu Suomen Gallup Oy:n toimesta. Iäkkäiden ihmisten kohdalla päädyttiin haastatteluihin, koska postikyselyllä ei olisi saatu yhtä luotettavaa tietoa näin iäkkäiltä. Haastattelijat saivat tehtävään lisäkoulutusta päivän mittaisella kurssilla Eläketurvakeskuksessa. Saadussa aineistossa on 356 naista ja 131

miestä, eli yhteensä 487 vastaajaa. Naisten osuus on 73 %.

Alle 75 vuotiaista eläkeläisistä poimittiin niinkään otos kesäkuun 1993 tilanteen mukaisesta Eläketurvakeskuksen tilastorekisteristä. Se edustaa kaikkia työeläkejärjestelmän eläkkeellä olevia - myös ns. julkinen sektori on tässä mukana. Otoksessa ovat edustettuina erilaiset eläkemuodot, eli vanhuus-, varhennettu vanhuus-, työkyvyttömyys-, osatyökyvyttömyys-, yksilöllinen varhais-, työttömyys-, ja osa-aika-eläkkeet. Perusjoukkoon kuuluvat kaikki vv. 1919- 1948 syntyneet em. eläkettä saavat henkilöt, yhteensä 740 000. Poimintasuhde oli 2,74 %. Otokseen poimittiin 2019 henkilöä, joista oli elossa 1960 henkilöä, 1031 naista ja 929 miestä.

Aineiston keruu otokseen tulleilta tehtiin postikyselyinä. Kyselyyn sisätyi kaksi uusintakertaa eli "karhukyselyä". Kyselyn vastausprosentiksi tuli 76.6 %, mitä on pidettävä varsin tyydyttävänä. Saadussa aineistossa on 801 naista ja 707 miestä, eli yhteensä 1508 vastaajaa. Naisten osuus on 53 %.

Tutkimuksen taulukoiden tulokset on testattu tilastollisesti käyttäen χ^2 -testiä siten, että johtopäätösten erehtymisriski on alle 5 %.

4. VANHUSTEN AVUNTARVE

4.1. Tutkittujen vanhusten kuva

Tutkimusaineiston vanhukset ovat siis kaikki vähintään 75 vuotta täyttäneitä. Ylärajaa vastaajien iälle ei asetettu, koska mukaan haluttiin myös iäkkäämpiä vastaajia. Heidän kohdallaan toimintakyvyn heikkeneminen on todennäköisempää ja uhka laitoshoitoon siirtymisestä on suurempi kuin nuoremmilla vanhuksilla. Haastatelluksi saatiinkin runsaasti myös 80 vuotta täyttäneitä (Taulukko 1.). Ikätieto perustuu tässä vastaajien omaan ilmoitukseen. Tietoa ei saatu 11 henkilöltä.

Taulukko 1. Vastaajien ikä ja sukupuoli (lkm).

	Naisia	Miehiä	Yhteensä
75-79 vuotiaita	150	53	203
80 vuotta täyttäneitä	202	71	273
Yhteensä	352	124	476

Naisten osuus on kummassakin ikäluokassa varsin suuri, eli 74 %. 80- vuotta täyttäneiden osuus on 57 %.

Näin iäkkäiden ihmisten terveydentila on usein jo huono. Huonoon yleisterveydentilaan liittyy usein jokin tai joitakin erityisiä sairauksia, vammoja tai muita jokapäiväistä toimintaa haittaavia vaivoja:

Taulukko 2. Vanhusvastaajien terveydentila. Vastaajien arviot terveydentilastaan ja esiintyvistä haitoista (sairaus, vamma tai vaiva), % -osuus kaikista vastaajista.

Terveydentila huono, on haitta	58
Terveydentila huono, ei haittaa	19
Terveydentila hyvä, on haitta	7
Terveydentila hyvä, ei haittaa	16
Yhteensä	100
(Lkm)	(485)

Noin kolme neljästä vastaajasta on siis enemmän tai vähemmän sairas. Noin neljäsosa vastaajista pitää kuitenkin terveydentilaansa edelleen hyvänpuoleisena - osa siitä huolimatta, että heillä on toimintaa haittaava sairaus tai muu haittatekijä.

Lähes joka kolmas vanhus on avio- tai avoliitossa. Leskiä on runsaasti, eli 57 % kaikista. Yksin asuminen on hyvin yleistä (59 %). Lasten tai lastenlasten luona asuu noin joka kymmenes vanhus. Useimmilla (80 %) vanhuksilla on elossa olevia lapsia ja tavallisesti useampia. Yksinäiseksi tuntee olonsa aina tai usein lähes viidesosa vanhuksista. Tämä osuus on jokseenkin sama kuin lapsettomien vanhusten osuus.

Näiden ikäluokkien ihmiset ovat käyneet yleensä vain kansakoulun. Runsas neljännes ei ole käynyt sitäkään ainakaan kokonaan. Ammattiryhmittäin (sosiaaliryhmän mukaan) he ovat jakautuneet siten, että runsas kolmannes on ollut työntekijöitä. Maatalousyrittäjänä on toiminut noin neljäsosa kaikista. Runsas kymmenesosa on ollut ylempiä toimihenkilöitä tai yrittäjiä. Kotiäitinä on toiminut hieman yli kymmenesosa vanhuksista.

Vanhukset ovat pienituloisia. Yhdeksällä kymmenestä vanhuksesta nettotulot jäävät alle 7000 markan. Runsaalla puolella nettotulot ovat alle 4000 markkaa ja lähes viidesosalla alle 3000 mk/kk.

Vanhuksen asuinseudulla on keskeinen merkitys palvelujen saamisen kannalta. Tämän aineiston vanhuksista noin joka kymmenes asuu pääkaupunkiseudulla ja hieman yli puolet heistä muussa pienemmässä kaupungissa. Noin joka neljäs vanhus asuu maaseututaajamassa ja muut, eli runsas kymmenesosa kaikista maaseudun haja-asutusalueella. Noin puolet asuu kerrostalossa ja heistä taas 43 % hissittömässä talossa.

4.2. Avun tarve

Vanhusten avun tarvetta tutkittiin yksityiskohtaisen, arkielämän toimintoja kartoittavan luettelon avulla. Toimintoluettelo perustuu paljolti aikaisemmissa tutkimuksissa saattuihin tuloksiin. Tärkein lähde oli Jyväskylän yliopiston vanhustutkimuksessa, ns. ikivihreät- projektissa käytetty vanhusten toimintakyvyn mittari (ks. Heikkinen Riitta-Liisa ja Suutama Timo, STM 1991: 10, 141-142).

Luettelossa on 17 eri toimintoa ja lisäksi yksi täydentävä, avoin kohta. Haastattelussa käytiin erikseen läpi jokainen toiminto ja vastaaja arvioi kussakin kohdassa erikseen sitä, tarvitseeko hän apua ao. toiminnassa (Taulukko 3.). Vastaaja sai valita vapaasti yhden tai useampia vaihtoehtoja tuntemansa avuntarpeen perusteella. Tavallisesti hän ilmaisisikin avuntarvetta ainakin muutamissa eri toiminnoissa.

Taulukko 3. 75 vuotta täyttäneiden vanhusten avuntarve eri toiminnoissa. Kussakin toiminnassa avuntarpeen ilmaisseiden lukumäärät ja %- osuudet kaikista vastaajista.

	Lkm	%
Siivoaminen	312	64
Kuljettaminen autolla lähiseudulla	224	46
Pienten korjaustöiden tekeminen	214	44
Kaupassa käynti	180	37
Pyykin pesu	180	37
Lääkärillä käynti	170	35
Pankki- tai posti-asioiden hoito	146	30
Puutarha-/lumitöiden tekeminen	126	26
Ruuanlaitto ja tiskaus	112	23
Seura/apu erilaisissa tilaisuuksissa	107	22
Keskusteluseura	88	18
Henkilökohtaisen hygienian hoito	88	18
Ulkona liikkuminen	88	18
Lukeminen ja kirjeiden kirjoittaminen	83	17
Bussilla tai junalla kulkeminen	54	11
"Muu" asia	44	9
Pukeutuminen ja riisuuntuminen	34	7
Sisällä liikkuminen	19	4

Taulukon prosenttiluvut on siis laskettu kaikista tutkituista vanhuksista. Tässä vaiheessa ilmeni, että sellaisia vanhuk-
sia, jotka eivät tarvitse apua missään toiminnossa oli 76,
eli 16 % kaikista. Tulkittaessa taulukon lukuja on huomattava
lisäksi, että ne kuvaavat avun tarvetta riippumatta siitä,
missä määrin vastaajat saavat haastatteluhetkellä jo apua.
Sitä, kuinka hyvin avuntarve on tyydytetty, tarkastellaan
luvussa 5.

Avun tarve on ryhmitelty taulukossa suuruusjärjestyksessä
neljään kokonaisuuteen. Siivousapu, autokuljetusapu ja kor-
jaustyöt erottuvat selvästi toiminnoiksi, joissa tarvitaan
eniten apua. Erityisesti siivousapua kaivataan yleisesti.
Suhteutettuna koko maan 75 vuotta täyttäneisiin tämä merkit-
see sitä, että siivousavun tarpeessa on noin 190 000 vanhus-
ta.

Runsaat kolmasosa vanhuksista tarvitsee apua kaupassa- ja lää-
kärissä käynnissä ja pyykinpesussa, joten tällaisia tarpeita
on koko maassa noin 100 000:lla vanhuksella. Seuraavaan ryh-
mään kuuluu toimintoja, joissa avun tarvitsijoiden osuus on
noin neljäs - viidesosa vanhuksista. Esimerkiksi keskustelu-
seuraa tarvitsee noin joka viides vastaaja, eli koko maassa
runsaat 50 000 vanhusta.

Jatkuvan henkilökohtaisen hoivan tarpeessa on noin 4 - 7 %
vanhuksista. Esimerkiksi pukeutumis- ja riisuuntumisapua tar-
vitsevien osuus (7 %) merkitsee sitä, että meillä asuu vielä
kotonaan runsaat 20 000 tässä suhteessa avutonta vanhusta.

4.3. Avuntarpeen tärkeimmät taustat

Analyysissa etsittiin tutkimuksen pääamuuttujien tilastolli-
sesti merkitsevät taustatekijät. Taustatarkastelussa avun-
tarpeen muodot on tiivistetty sisältönsä kannalta viiteen
luokkaan.

Taulukko 4. Vanhusten luokiteltu avuntarve iän ja sukupuolen mukaan, % -osuus kaikista vastaajista ao. ryhmissä (lkm su-
luissa).

	Alle 80 v.	80 v.-	Nai- nen	Mies	Kaikki
Jokapäiväiset askareet (ruuanlaitto, siivoa- minen, pyykinpesu)	54	78	57	70	67
Liikkuminen ja asioiden hoito (sisällä, ulkona, kuljettaminen, bussilla/ junalla kulkeminen, kau- passa käynti, pankki- ja postiasioiden hoito)	45	74	41	68	61
Asunnon tai kiinteistön hoito (korjaustyöt, puu- tarha/lumityöt)	42	56	41	53	50
Keskusteluseura (lukeminen, keskustelu, tilaisuuksissa käynti, sairaan tapaaminen)	27	51	33	43	40
Jokin muu toiminto (hygienianhoito, pukeutuminen ym.)	17	33	24	26	26
(Lkm)	(203)	(273)	(356)	(131)	(487)

Avun tarve vaihtelee joka kohdassa merkitsevästi iän mukaan. Vanhemmat vastaajat kokevat nuorempia useammin avun tarvetta, mikä on tietenkin luonnollista. Kolme neljästä 80 vuotta täyttäneestä tarvitsee apua myös jokapäiväisissä askareis-
sa, liikkumisessa ja asioiden hoidossa, eli tuosta iästä läh-
tien tarvitaan usein toisten ihmisten apua. Ikäluokkien ero
on suurin liikkumista ja asioiden hoitoa koskevassa kohdassa.
Naisten avun tarve on miehiä suurempi, mutta tämä selittyynee
pääosin naisten selvästi suuremmalla osuudella 80 vuotta
täyttäneissä. Erot ovat muutenkin samantapaisia kuin ikäluok-
kien väliset erot.

Tarkasteltaessa avun tarvetta asuipaikan mukaan havaitaan,
että maaseudun vanhuksilla on selvästi enemmän avun tarvetta
kuin kaupungeissa. Tämä pätee sekä konkreettisissa töissä
että seurustelutarpeen osalta. Liikkumisessa ja asioiden hoi-
dossa on vaikeuksia erityisesti maaseudun haja-asutusalueen

vanhuksilla.

Aika moni pääkaupunkiseudun vanhus tarvitsee apua jokapäiväisissä askareissa ja asunnon tai kiinteistön hoidossa:

Taulukko 5. Vanhusten luokiteltu avuntarve asuinseudun mukaan, % -osuus kunkin ryhmän vastaajista (lkm suluissa).

	Pääkaup. seutu	Muu kaupunki	Maaseutu- taajama	Muu maaseutu
Jokapäiväiset askareet	67	64	72	67
Liikkuminen ja asioiden hoito	51	56	69	74
Asunnon tai kiinteistön hoito	61	46	46	63
Keskusteluseura, lukeminen ja kir- jeiden kirjoitus	31	38	45	51
Jokin muu toi- minto	27	27	25	25
(Lkm)	(49)	(264)	(117)	(57)

Avuntarve vaihteli merkitsevästi myös nettotulojen ja terveydentilan mukaan. Avuntarve on selvästi sitä suurempi mitä pienemmät ovat nettotulot. Suunta näkyy jokaisen toimintaluokan kohdalla, mutta selvimmin liikkumisen ym. ja seurustelutarpeen kohdalla. Liikkumisen ja asioiden hoidon kohdalla ilmoitti peräti kolme neljästä vähävaraisimmasta vanhuksesta tarvitsevansa apua. Parempituloisten vanhusten tarpeet ovat selvimpiä jokapäiväisten askareiden kohdalla.

Terveydentilan yhteys avun tarpeeseen on varsin suoraviivainen - mitä huonompi terveys on, sitä enemmän on avun tarvetta. Erikseen on huomattava, että nimenomaan vaikea sairaus, vamma tai vaivat, jotka haittaavat päivittäisiä tehtävien hoitoa, aiheuttavat avuntarvetta selvästi enemmän kuin huono terveydentila yksin. Ne liittyvät avuntarpeeseen liikkumisessa ja asioiden hoidossa ja jokapäiväisissä askareissa. Kolme neljästä huonokuntoisimmasta vanhuksesta tarvitsee apua näissä asioissa.

5. VANHUSTEN SAAMA APU

Vanhukset ilmaisivat runsaasti avun tarvetta. Kuitenkin osa siitä on jo ainakin jollain tavoin tyydytetty. Tämä kävi ilmi, kun vastaajia pyydettiin arvioimaan erikseen jokaisen tarvitsemansa toiminnon kohdalla sitä, saako hän siinä riittävästi apua.

Taulukko 6. Vanhusten avunsaannin riittävyys. Riittävästi apua eri toimintoluokissa saavat asuinseudun mukaan, % -osuus apua tarvitsevista (lkm suluissa).

	Pääk. seutu	Muu kaup.	Maas. taajama	Muu maas.	Kaikki
Jokapäiväiset askareet	56	67	76	67	69
Liikkuminen ja asioiden hoito	64	62	75	73	67
Asunnon tai kiinteistön hoito	54	46	50	60	50
Keskusteluseura, lukeminen, kirjeiden kirj.	26	36	40	44	37
Jokin muu toiminto	26	27	24	22	25
(Lkm)	(39)	(215)	(102)	(55)	(411)

Joissain asioissa vanhukset saavat jo nyt melko riittävästi apua. Tällaisia ovat jokapäiväiset askareet ja apu liikkumisessa ja asioiden hoidossa. Tyypillisiä yksityiskohtia tässä ovat siivous- ja pyykinpesuapu sekä autokuljetus- ja korjausapu, joissa noin puolet vanhuksista saa riittävästi apua. Vajausta on eniten keskusteluseuran ja sekä sisällä että ulkona liikkumisen kohdalla. Joka toinen vanhus kaipaa lisäapua myös asunnon tai kiinteistön hoitoon liittyvissä tehtävissä.

Vanhukset saavat tarvitsemaansa apua maaseudulla selvästi useammin kuin kaupungeissa. Huomio kiintyy myös siihen, että

vähiten saavat apua pääkaupunkiseudun vanhukset - liikkumista ja asioiden hoitoa lukuunottamatta. Tämä näkyy erityisen selvästi sosiaalisen tuen kohdalla, jossa vain noin neljäsosa pääkaupunkiseudun vanhuksista saa riittävästi apua. Maaseudulla tilanne on huomattavasti parempi.

Avun saanti vaihtelee merkitsevästi myös vastaajien iän suhteen. 80 vuotta täyttäneet saavat riittävästi apua joka kohdassa useammin kuin sitä nuoremmat vanhukset. Esimerkiksi jokapäiväisissä askareissa on lisäävun tarpeessa vain noin joka viides 80 vuotta täyttänyt, kun vastaavassa tarpeessa on sitä nuoremmista noin joka toinen. Tämän selityksenä voi olla se, että vanhempiin vanhuksiin kiinnitetään enemmän huomiota, jolloin vähän nuorempien asiat jäävät vähemmälle huomiolle.

Suunta on samantapainen avun saannin ja terveydentilan välillä. Omasta mielestään apua tarvitsevista sitä saa eniten huonon terveydentilan omaavat, joilla on selkeä sairaus, vamma tai vaiva ja vähiten ne, joilla on parempi terveys. Valikoituminen voi tietenkin olla tässä kohdin ymmärrettävää.

Vanhusten avustaminen näyttää kuuluvan nykyisin pääasiassa vanhusten lapsille:

Taulukko 7. Nais- ja miesvanhusten nykyiset auttajat, % -osuus apua tarvitsevista (lkm suluissa).

	Kaikki	Nainen	Mies
Lapset	57	59	52
Kotipalvelu	33	36	23
Sukulaiset	19	21	14
Puoliso	17	39	9
Naapurit	16	15	16
Ystävät	15	16	10
(Lkm)	(411)	(311)	(100)

Miesvanhusta hoitaa lasten lisäksi usein puoliso. Noin joka kolmas mievanhus saa apua kotipalvelun työntekijältä. Naisvanhuksia ei puoliso sensijaan yleensä auta, vaan he saavat

tarvitsemansa avun tavallisimmin lastensa ohella kotipalvelusta tai perheeseen kuulumattomilta sukulaisilta.

Lasten osuus on vanhusten huollossa siis nykyisin varsin suuri. Vaikka tilanne näyttää ensi silmäyksellä siinä mielessä hyvältä, siihen voi liittyä myös suuria ongelmia. Voidaan kysyä, onko vanhusten huolto vielä nyky-yhteiskunnassakin todella lasten tehtävä? Millaisia vaikeuksia ja pulmia tällaiseen velvollisuuteen voi liittyä?

Vanhukset käyttävät hyvin vähän varsinaisia maksullisia palveluja. Esimerkiksi kylvetys- ja turvapalveluja käyttää vähemmän kuin kymmenesosa kaikista. Ateriapalvelujen käyttö on hieman yleisempää varsinkin iäkkäämmillä vanhuksilla. Noin viidesosa yksin asuvista, 80 vuotta täyttäneistä käyttää tätä palvelua.

6. ELÄKELÄISAVUN VASTAANOTTOHALU

Tutkimuksen yksi keskeinen tavoite on selvittää vanhusten halua vastaanottaa apua vapaaehtoistyöntekijöinä toimivilta eläkeläisiltä. Asian kiinnostavuutta lisää edelläsaadut tulokset, joiden mukaan vanhusten palvelutarpeet näyttävät olevan varsin mittavia. Ne pystytään tyydyttämään vain osittain ja silloinkin suurelta osin lähinnä omaisten työpanoksen turvin.

Jokainen apua tarvitseva, mutta sitä mielestään riittämättömästi saava vastaaja joutui haastattelussa ottamaan kantaa siihen, olisiko hän valmis ottamaan tarvitsemansa avun vapaaehtoistyöntekijänä toimivilta eläkeläisiltä.

Apua riittämättömästi saavia vanhuksia oli yhteensä 157, eli 38 % avun tarpeessa olevista. Sellaisia vanhuksia, jotka olisivat halukkaita ottamaan vastaan apua eläkeläisiltä löytyi 127, mikä on 31 % kaikista avun tarvetta ilmaisseista vanhuksista ja peräti 81 % apua riittämättömästi saavista. Suurin osa eläkeläisapua haluavista vanhuksista ottaisi apua useammassa kuin yhdessä asiassa.

Halukkuus ottaa vastaan apua eläkeläisiltä vaihtelee avunantamismuotojen ja eräiden taustatekijöiden mukaan:

Taulukko 8. Eläkeläisavun vastaanottohalukkuus asuinseudun mukaan. Eri asioissa apua eläkeläisiltä haluavat, % -osuus apua riittämättömästi saavista (lkm suluissa).

	Pääk. seutu	Muu kaup.	Maas. taajama	Muu maas.	Kaikki
Liikkuminen ja asioiden hoito	40	38	38	23	37
Jokapäiväiset askareet	40	32	28	15	31
Keskusteluseura, lukeminen, kirjeiden kirj.	16	31	34	54	31
Asunnon tai kiinteistönhoito	32	24	16	31	24
Jokin muu toiminto	16	21	16	15	18
(Lkm)	(25)	(87)	(32)	(13)	(157)

Noin joka kolmas vanhus ottaisi vastaan apua eläkeläisiltä liikkumisessa ja asioiden hoidossa, jokapäiväisissä askareissa ja keskusteluseurana yms. Avun vastaanottohalu on suurinta pääkaupunkiseudulla ja pienintä maaseudun haja-asutusalueilla liikkumisen ja asioiden hoidon sekä jokapäiväisten askareiden kohdalla. Maaseudun haja-asutusalueilla taas kaitataan erityisesti keskusteluseuraa yms. apua.

Voidaan siis todeta, että kun nykyinen apu koetaan riittämättömäksi, sitä otetaan jokseenkin halukkaasti vastaan myös vapaaehtoisilta eläkeläisiltä. Eläkeläisavun haluttua määrää ei voida kuitenkaan suhteuttaa suoraan yleensä avun tarpeessa oleviin, koska mielipide eläkeläisavusta kysyttiin vain avunsaannin riittämättömäksi kokeneilta. On kuitenkin hyvin todennäköistä, että pääasiassa omaisten huolenpidon varassa olevistakin osa olisi halukas ottamaan apua vastaan myös muilta.

7. ELÄKELÄISTEN HALU OSALLISTUA VAPAAEHTOISTYÖHÖN

7.1. Tutkittujen eläkeläisten kuva

Tutkimusaineiston eläkeläiset ovat 45-74 -vuotiaita (Taulukko 9.). Suurin osa heistä on yli 64 -vuotiaita. Nuorimpien (alle 55 -vuotiaiden) osuus on hyvin pieni. Naisten osuus aineistosta on 53 %.

Taulukko 9. Eläkeläisten ikä sukupuolen mukaan, % -osuus (lkm suluissa).

Ikä	Sukupuoli			(Lkm)
	mies	nai- nen	Kaikki	
	%	%	%	
45-54 vuotta	9	6	7	(113)
55-64 vuotta	38	36	37	(559)
65-74 vuotta	53	58	55	(836)
Kaikki	100	100	100	(1508)
(Lkm)	(707)	(801)	(1508)	

Selvästi suurin ryhmä, yli puolet aineiston eläkeläisistä on vanhuuseläkkeellä (Taulukko 10.). Työkyvyttömyyseläkkeellä on noin viidennes ja yksilöllisellä varhaiseläkkeellä noin joka kymmenes. Muut ryhmät ovat pienempiä. Taulukossa on esitetty myös koko maan työeläkkeensaajat eläkelajin mukaan.

Taulukko 10. Eläkelaji sukupuolen mukaan (tutkimusaineiston eläkeläiset) sekä koko maan työeläkkeensaajat 31.12.1992 eläkelajin mukaan, % -osuus (lkm suluissa).

Eläkelaji	Sukupuoli			Koko maan työeläkeläiset		
	mies %	nain- en %	Kaik- ki %	(Lkm)	%	(Lkm)
TKE (täysi työkyvyttömyyseläke)	25	19	22	(328)	20	(189 346)
YVE (yksilöllinen varhaiseläke)	9	8	9	(134)	6	(52 748)
OSATK (osaeläke)	1	0	0	(6)	1	(8 243)
TTE (työttömyyseläke)	6	6	6	(87)	5	(42 292)
OSE (osa-aika-eläke)	0	0	0	(3)	0	(1 213)
VE (vanhuuseläke)	57	62	60	(901)	66	(617 187)
VAVE (varhennettu vanhuuseläke)	2	4	3	(49)	2	(19 897)
Kaikki	100	100	100	(1508)	100	(930 926)
(Lkm)	(707)	(801)	(1508)			

Eläkeläiset arvioivat terveydentilansa yleisimmin kohtalaisen hyväksi. Tätä mieltä on yli puolet (55 %) vastaajista. Erittäin tai melko hyvänä terveydentilaansa pitäviä on noin viidennes, samoin melko huonona pitäviä. Miehet pitävät terveydentilaansa jonkin verran huonompana kuin naiset.

Enemmistö (67 %) vastaajista on naimisissa tai avoliitossa. Huomattavaa on se, että naiset ovat miehiä useammin leskiä (naisista 25 %, miehistä 5 %).

Peruskoulutuksena yleisin (75 %) on kansakoulun tai kansalaiskoulun suoritus. Ylioppilastutkinto on vain 7 %:lla vastanneista. Ammattiryhmittäin (sosiaaliryhmän mukaan) vastaajat jakautuvat siten, että puolet heistä on ollut työntekijä-

nä ollessaan vielä työelämässä. Maanviljelijöiden osuus on 14 % . Ylempien toimihenkilöiden tai johtavassa asemassa olleiden osuus on 13 %.

Eläkeläisiltä kysyttiin myös, kuinka suuret heidän ja heidän puolisonsa (jos avioliitossa tai avoliitossa) yhteenlasketut käteenjäävät tulot (nettotulot) ovat kuukaudessa. Suurimmalla osalla (47 %) tulot ovat 5 000 - 8 999 markkaa ja liki kolmanneksella 3 000-4 999 markkaa kuukaudessa.

Eläkeläisiltä kysyttiin myös lääni, missä he asuvat sekä minkälaisella (kaupunki - maaseutu) seudulla he asuvat. Läänit yhdistettiin neljään ryhmään (Taulukko 11.). Yli puolet vastaajista asuu Etelä-Suomessa (Uudenmaan lääni ja muu Etelä-Suomi). Kolmannes asuu Keski-Suomessa.

Taulukko 11. Eläkeläisten asuinlääni sukupuolen mukaan, % -osuus (lkm suluissa).

	Sukupuoli			(Lkm)
	mies	nain- en	Kaik- ki	
	%	%	%	
Asuinlääni				
Uudenmaan lääni	20	20	20	(292)
muu Etelä-Suomi (Turun ja Porin, Hämeen ja Kymen lääni)	36	37	36	(530)
Keski-Suomi (Keski-Suomen, Vaasan, Kuopion, Mikkelin ja Pohjois-Karjalan lääni)	31	31	31	(450)
Pohjois-Suomi (Oulun ja Lapin lääni)	13	12	13	(184)
Kaikki	100	100	100	(1456)
(Lkm)	(679)	(777)	(1456)	

Kaupungissa asuminen on myös hyvin yleistä, sillä 59 % vastanneista asuu joko pääkaupunkiseudulla (14 %) tai muussa kaupungissa. Viidennes asuu joko maaseututaajamassa (20 %) tai muulla maaseutualueella (21 %).

7.2. Nykyinen ansiotyönteko ja halu siihen

Hyvin harvat eläkeläiset sanovat tekevänsä tällä hetkellä ansiotyötä, kun heitä kysyttiin asiaa (miehistä 6 % ja naisista 2 %). Yli puolella (60 %) myös ilmoitettu työtuntien määrä on hyvin vähäinen: 1 - 19 tuntia viikossa.

Seuraavaksi eläkeläisiltä kysyttiin, olisivatko he halukkaita palaamaan entiseen työhönsä tai muuhun vastaavaan varsinaiseen ansiotyöhön tai lisäämään tämänhetkistä työpanostaan, jos siihen tarjoutuisi tilaisuus. Innostus ansiotyöntekemiseen on laimeaa, sillä vain joka kymmenes vastasi joko "kyllä" (N=40) tai "ei osaa sanoa".

Lopuksi kysyttiin vielä niiltä, jotka vastasivat edelliseen kysymykseen joko kieltävästi tai "ei osaa sanoa" haluaisivatko he tehdä työtä, jos työtä tai työssäkäynnin ehtoja muutettaisiin tai helpotettaisiin (esim. toinen työ, työn keventäminen, työajan lyhentäminen tai jos verotus- tai eläkesäännöt muuttuisivat). Tällöin työhaluisten osuudeksi saatiin 6 % (N=79). Eli kaiken kaikkiaan työhaluisia eläkeläisiä löytyi 8 % (N=119).

7.3. Halu osallistua vapaaehtoistyöhön

Eläkeläisten halua toimia vapaaehtoistyöntekijänä selvitettiin kysymällä ensin heidän yleistä valmiuttaan mennä auttamaan iäkkäitä ihmisiä. Kysymys oli seuraava: "Ajatelkaa tilannetta, että Teille tarjottaisiin mahdollisuutta mennä auttamaan vapaaehtoistyöntekijänä jotakuta iäkästä (yli 74 -vuotiaasta) ihmistä jossakin tai joissakin hänen toivomissaan asioissa, niin miten menettelisitte?" (Taulukko 12.). Annettuihin vastausvaihtoehtoihin saatiin seuraavat vastaukset:

Taulukko 12. Eläkeläisten menettely avuntarvetilanteessa sukupuolen mukaan, % -osuus (lkm suluissa).

	Sukupuoli		
	mies %	nain- en %	Kaik- ki % (Lkm)
Menettely tilanteessa			
menisi auttamaan, jos tehtävät ja ajankohta sopisivat	23	24	24 (337)
ehkä menisi auttamaan, jos tehtä- vät ja ajankohta sopisivat	25	23	24 (338)
ei osaa sanoa	26	21	23 (331)
ei menisi missään tapauksessa auttamaan	26	32	30 (423)
Kaikki	100	100	100 (1429)
(Lkm)	(678)	(751)	(1429)

Noin neljännes eläkeläisistä olisi halukkaita auttamaan iäkkäitä ihmisiä. Avunantamisesta kokonaan kieltäytyviä on vajaa kolmannes. Miehet ovat naisia useammin epävarmoja ja naisissa on puolestaan enemmän niitä, jotka eivät menisi missään tapauksessa auttamaan.

Suhtautuminen vapaaehtoistyöhön on todennäköisesti yhteydessä eläkeläisten tällä hetkellä antamaan apuun. Jos esimerkiksi jo auttaa omaa puolisoaan, sisartaan ja naapuriaan, on vaikeaa lähteä auttamaan vielä muita.

Tämän aineiston eläkeläisistä yli puolet (57 %) on antanut jokseenkin säännöllisesti apua iäkkäälle perheenjäsenelleen, omaiselleen tai jollekin muulle viimeksi kuluneen vuoden aikana. Lähiomaisten auttamisessa tavallisinta on oman puolison auttaminen, neljännes eläkeläisistä on antanut apua puolisolleen. Omien vanhempien tai sisarrusten auttaminen on huomattavasti harvinaisempaa.

Neljännes eläkeläisistä on antanut apua myös muille kuin lähiomaisilleen. Tavallisinta on ollut muiden sukulaisten aut-

taminen. Naapureita tai ystäviä on auttanut 7 %.

7.4. Avunantohalu eri toiminnoissa

Toiset iäkkäät ihmiset tarvitsevat apua vain joissakin - toiset useammassa asioissa. Vastaavasti vapaaehtoistyöntekijät ovat hyvin erilaisia siinä, missä asioissa he ovat valmiita antamaan apua. Yleistä valmiutta koskevan kysymyksen (k. Taulukko 12.) jälkeen eläkeläisiltä (myönteisesti tai epävarmasti auttamiseen suhtautuvilta) kysyttiin tarkemmin, missä luetelluissa asioissa he itse olisivat halukkaita antamaan apua. Samalla pyrittiin tekemään auttamistilanteen kuvittelemisen vielä todellisemmaksi. Seuraavassa taulukossa (Taulukko 13.) on lueteltu järjestyksessä asiat, joissa he olisivat yleisimmin valmiita antamaan apua:

Taulukko 13. Avunantohalu eri toiminnoissa sukupuolen mukaan, % -osuus auttamishaluisista eläkeläisistä (lkm suluissa).

Eläkeläisten halu auttaa	Sukupuoli			Kaik- ki (Lkm)
	mies %	nain- en %	ki %	
keskusteluseurana	74	77	76	(578)
kaupassa käynnissä	65	68	67	(368)
pankki- ja postiasioiden hoidossa	62	62	62	(301)
lukemisessa ja kirjeiden kirjoittamisessa	46	67	59	(271)
kuljettamisessa autolla lähiseudulla	69	38	58	(259)
pienien korjaustöiden tekemisessä	70	14	55	(229)
ulkona liikkumisessa	47	60	55	(222)
puutarha- ja lumitöiden tekemisessä	62	41	54	(214)
ruuanlaitossa ja tiskauksessa	32	63	52	(201)
seurana tai apuna erilaisissa tilaisuuksissa käynnissä (esim. teatteri, elokuvat, yhdistykset ym.)	44	54	49	(181)
siivoamisessa	43	46	44	(148)
sisällä liikkumisessa	27	49	40	(125)
vaikeasti sairaan säännöllinen tapaaminen	29	38	34	(94)
jossakin muussa asiassa	9	8	8	(89)
pukeutumisessa ja riisuuntumisessa	14	35	26	(64)
pyykinpesussa	14	33	25	(61)
bussilla- ja/tai junalla kulkemisessa	13	26	20	(47)
henkilökohtaisen hygienian hoidossa (peseytyminen, WC, kynsien leikkaus jne.)	8	25	17	(38)

Eläkeläiset ovat selvästi löytäneet helposti asioita, joissa he olisivat halukkaita auttamaan iäkkäitä ihmisiä. Merkin-

töjen määrä on useissa kohdissa hyvin runsas. Selvästi suosituin on keskusteluseurana toimiminen, mikä onkin tavallinen vapaaehtoistyön muoto. Seuraavaksi yleisimpiä ovat arkisten asioiden hoito kuten kaupassakäynti ja pankki- ja postiasioiden hoito. Myös kuljettaminen autolla lähiseudulla sekä pienten korjaustöiden tekeminen näyttäisi houkuttelevan (erityisesti miehiä).

Mutta mitä raskaampiin kotiaskareisiin (pyykinpesu, siivoaminen) mennään, sitä vähemmän löytyy halukkaita työn tekijöitä. Myös avun antaminen pukeutumisessa, riisuuntumisessa sekä henkilökohtaisen hygienian hoidossa tuntuu hyvin vaikealta.

Auttamishalun yhtenä mittana voidaan pitää myös sitä, kuinka monessa asiassa ollaan valmiita antamaan apua (Taulukko 14.). Kuten jo edellä todettiin valittujen auttamismuotojen määrä on hyvin runsas. Eläkeläisissä onkin yli kolmannes ihmisiä, jotka ovat valmiita avustamaan vanhuksia neljässä tai vielä useammassa asiassa.

Taulukko 14. Avunantohalu eri toiminnoissa lukumäärittäin sukupuolen mukaan, % -osuus auttamishaluisista eläkeläisistä (lkm suluissa).

	Sukupuoli			(Lkm)
	mies	nain- en	Kaik- ki	
	%	%	%	
Kuinka monessa asiassa halukas auttamaan				
yhdessä	12	13	12	(133)
kahdessa tai kolmessa	28	25	27	(285)
neljässä tai useammassa	38	38	38	(406)
ei yhdessäkään	21	24	23	(243)
Kaikki	100	100	100	(1067)
(Lkm)	(528)	(539)	(1067)	

Pitää kuitenkin huomata myös se, että vajaa neljännes vastaajista ei ole merkinnyt yhtään konkreettista auttamismuotoa. Näistä tosin 77 % on vastannut, etteivät he osaa sanoa miten menettelisivät tilanteessa, jossa heille tarjottaisiin mahdollisuutta mennä auttamaan iäkästä ihmistä (k. Taulukko 12.).

Jotta eri auttamismuodot saataisiin esitettyä myös tiiviimmässä muodossa, ne ryhmiteltiin viiteen pääluokkaan tehtäväkokonaisuuden mukaan:

Taulukko 15. Luokitellut avunantohalun muodot sukupuolen mukaan, % -osuus auttamishaluisista eläkeläisistä (lkm su-
luissa).

	Sukupuoli			
	mies %	nai- nen %	Kaik- ki % (Lkm)	
Eläkeläisten halu auttaa				
seurana (lukeminen, keskustelu, tilaisuuksissa käynti, sairaan tapaaminen)	78	81	79	(712)
liikkumisessa (sisällä, ulkona, kuljettaminen, bussilla/junalla kulkeminen, kaupassa käynti, pankki- ja postiasioiden hoito)	78	76	77	(625)
kiinteistön hoidossa (korjaus- työt, puutarha/lumityöt)	75	44	65	(351)
askareissa (ruuanlaitto, siivoa- minen, pyykinpesu)	51	68	61	(288)
jossain muussa (hygienianhoito, pukeutuminen ym.)	38	49	44	(144)

Myös tässä taulukossa seurana oleminen on selvästi suosituin auttamisen muoto. Toiseksi suosituin on liikkumisessa auttaminen. Naiset ovat halukkaampia auttamaan askareissa ja

jossain muussa. Miehet puolestaan kiinteistön hoitoon liittyvissä tehtävissä.

7.5. Menettely avuntarvetilanteessa eräiden taustatekijöiden mukaan

Kuten edellä on pohdittu, tuntuu selvältä, että toiset ihmiset ovat valmiimpia toimimaan vapaaehtoistyöntekijöinä, ainakin sillä on merkitystä, minkä tyyppisellä eläkkeellä ihminen on ja minkälainen on hänen terveydentilansa.

Vertailujen tekeminen eläkelajin mukaan ei ole kuitenkaan tässä aineistossa kaikkien eläkelajien (osatyökyvyttömyyseläkkeellä ja osa-aikaeläkkeellä olevien) kohdalla mahdollista, koska eläkeläisten määrät ovat näissä ryhmissä kovin pieniä (Taulukko 16.).

Taulukko 16. Eläkeläisten menettely avuntarvetilanteessa eläkelajin mukaan, % -osuus (lkm suluisissa).

	Eläkelaji							Kaikki
	TKE	YVE	OSATK	TTE	OSE	VE	VAVE	
	%	%	%	%	%	%	%	
Menettely tilanteessa								
menisi auttamaan	24	24	17	20	33	24	15	24
ehkä menisi	16	30	33	26	67	25	29	24
ei osaa sanoa	26	18	50	32	.	22	21	23
ei menisi	34	28	.	22	.	29	35	30
Kaikki	100	100	100	100	100	100	100	100
(Lkm)	(316)	(130)	(6)	(85)	(3)	(841)	(48)	(1429)

Eniten auttamishaluisia on, kuten on odotettua, yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevissa (yhteensä 54 % joko menisi tai

ehkä menisi). Vähiten auttamishaluisia (40 %) on työkyvyttömyyseläkkeellä olevissa. Heidän auttamishalunsa on kuitenkin yllättävän yleistä, jos ottaa huomioon heidän yleisesti huonon terveydentilansa. Varhennetulla vanhuuseläkkellä olevissa olisi voinut puolestaan olettaa olevan enemmänkin auttamishaluisia (44 %).

Työttömyyseläkkeellä olevat ovat selvästi epätietoisimpia: kolmannes heistä ei osaa ottaa kantaa ja toisaalta heissä on vähiten (22 %) niitä, jotka kieltäytyisivät suoraan.

Taustatekijöistä eläkeläisten ikä ei ole yhteydessä auttamishaluun. Eläkeläiset ovat sen sijaan erilaisia sen mukaan minkälaisella asuinseudulla (kaupunki - maaseutu) ja missä läänissä he asuvat.

Asuinseudun mukaan eniten auttamishaluisia on maaseutualueella (54 % menisi tai ehkä meni auttamaan). Pääkaupunkiseudulla on vähiten auttamishaluisia (34 % menisi tai ehkä menisi auttamaan), 40 % ei menisi auttamaan missään tapauksessa.

Läänien mukainen tarkastelu noudattelee osittain edellistä maaseutu-kaupunki -jaottelua. Keski-Suomessa asuvat ovat halukkaimpia auttamaan (54 % menisi tai ehkä menisi auttamaan). Uudenmaanlänissä asuvat ovat selvästi haluttomampia auttamaan (35 % menisi tai ehkä menisi) kuin muissa lääneissä asuvat. Pohjois-Suomessa asuvissa on puolestaan vähiten (23 %) niitä, jotka kieltäytyisivät suoraan antamasta apua.

Eläkeläisten terveydentila on suorassa yhteydessä auttamishaluun. Hyväksi tai melko hyväksi terveydentilansa kokevat ovat selvästi innokkaampia auttamaan (36 % menisi auttamaan, jos tehtävät ja ajankohta sopisivat) kuin ne, joiden terveys on huono tai melko huono (18 % menisi auttamaan). Lisäksi jälkimmäisistä 42 % ei menisi missään tapauksessa auttamaan.

7.6. Korvausten ja verotuksen merkitys

Eläkeläisiltä kysyttiin myös sitä, pitäisikö heidän saada rahallista korvausta auttamistyöstä. Korvauksen maksamista vastusti 37 % vastaajista. Lähes puolet (45 %) vastaajista kannatti pientä kulukorvausta esim. matkoista, oman puhelimen käytöstä. Noin viidennes (19 %) kannatti korvausta töiden määrän ja/tai luonteen mukaan.

Korvauksen maksaminen näyttäisi lisäävän eläkeläisten valmiutta tehdä vapaaehtoistyötä (Taulukko 17.). Rahallinen korvaus näyttäisi lisäävän etenkin miesten valmiutta.

Taulukko 17. Rahallisen korvauksen vaikutus avunantohaluun sukupuolen mukaan, % -osuus auttamishaluisista eläkeläisistä (lkm suluissa).

	Sukupuoli		
	mies	nain- en	Kaik- ki
	%	%	%
Lisäisikö korvaus valmiutta			
kyllä, selvästi	12	11	11
ehkä jonkin verran	34	24	29
ei juurikaan	30	30	30
ei	24	35	30
Kaikki	100	100	100
(Lkm)	(249)	(254)	(503)

Tulojen kasvaessa verotus yleensä kiristyy. Yli kolmannes (36 %) eläkeläisistä onkin sitä mieltä, että verotuksen tiukentuminen estäisi heitä täysin osallistumasta rahalla korvattavaan vanhusten auttamistyöhön. Verotuksen tiukentumisella on suurempi merkitys miehille kuin naisille. Naisissa on puolestaan enemmän (29 %) asiasta epävarmoja.

Auttamistyötä estäisi vielä enemmän se, että eläkettä pienennettäisiin yhtä paljon kuin vanhusten auttamistyöstä maksettaisiin korvausta. Yli puolella (54 %) eläkeläisistä tämä estäisi täysin osallistumiseen vanhusten auttamistyöhön.

Lopuksi kysyttiin eläkeläisten suhtautumista siihen, että eläkkeen maksaminen lakkautettaisiin siksi ajaksi, kun he tekisivät auttamistyötä, jos työstä saatava korvaus olisi yhtä suuri tai lähes yhtä suuri kuin heidän nykyinen eläkkeensä. Työn loputtua eläkkeen maksaminen jatkuisi tietenkin entisen suuruisena. Tähän ehdotukseen suhtauduttiin hyvin kielteisesti: 78 % vastaajista ei hyväksyisi menettelyä.

8. YHTEENVETO

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää eläkeläisten mahdollisuutta toimia iäkkäiden ihmisten vapaaehtoisina avunantajina. Alustavat tulokset osoittavat, että tällainen toiminta on hyvin mahdollista sekä apua tarvitsevien vanhusten että sitä antavien eläkeläisten osalta.

Vanhukset tarvitsevat apua monissa eri asioissa, erityisesti jokapäiväisten askareiden ja asioiden hoidossa. Apua antavat pääasiallisesti lapset, kotipalvelu ja puoliso. Yhteiskunnan kautta tuleva palvelu jää kuitenkin suhteellisen vähäiseksi, erityisesti miehillä.

Tyydyttämätöntä avun tarvetta on silti runsaasti: 31 % - 63 % kokee, ettei saa tarpeeksi apua vaihdellen avuntarpeen muodon mukaan. Eniten kaivataan lisää sosiaalista tukea, kuten keskusteluseuraa. Joka toinen vanhus tarvitsisi lisääapua asunnon tai kiinteistön hoidossa.

Vanhukset ovat myös hyvin halukkaita ottamaan apua vastaan eläkeläisiltä niissä asioissa, joissa he eivät saa tällä hetkellä riittävästi apua. Ainakin jossain asiassa haluaisi apua eläkeläisiltä lähes kolmasosa avuntarpeessa olevista vanhuksista. Apua otetaisiin mielellään vastaan liikkumisessa ja asioiden hoidossa, jokapäiväisissä askareissa sekä keskusteluseurana yms. asioissa.

Eläkeläiset ovat puolestaan varsin halukkaita antamaan apua vanhuksille: yhteensä liki puolet heistä olisi joko hyvin valmis (24 %) tai melko valmis (24 %) antamaan apua. Erityisen halukkaita ollaan keskusteluseuraksi ja auttamaan erilaisten arkiasioiden kuten kaupassakäynnin, pankki- ja postiasioiden hoidossa. Kuten edellä todettiin mm. keskusteluseuran osalta vanhusten tyydyttämätön avuntarve onkin hyvin yleistä.

Vanhusten avuntarpeen ja eläkeläisten avunantohalun välillä on jonkin verran eroa siinä, mihin toimintoihin tarve ja aut-

tamishalu eniten keskittyvät. Verrattomasti tärkeämpiä tässä on kuitenkin apua tarvitsevien vanhusten ja avunantohaluisten eläkeläisten osuus kummassakin ryhmässä. Näiden suhdelukujen tarkastelu osoittaa, että eläkeläisten palveluhalukkuus on lähes kaikissa tehtävissä yleisempää kuin vanhusten avuntarve.

Avun antamisen edellytykset tai ehdot eivät näytä myöskään muodostavan alustavan tarkastelun pohjalta ylivoimaisia esteitä eläkeläisavun käytölle vanhusten palveluiden hoitamisessa. Eri eläkkeillä olevien eläkeläisten välillä on toki eroja toimintahalukkuudessa, mutta erot ovat yllättävän pieniä.

Myöskään taloudelliset tekijät eivät ole tässä kovin merkittäviä. Eläkeläisten mielestä rahallinen korvaus edistäisi toki työhalua, mutta suurin osa olisi valmis joko täysin ilmaiseen työhön tai haluaisi vain pientä kulukorvausta. Kunnan korvauksen haluaisi vain noin viidesosa. Tämä on ymmärrettävää myös siksi, että suurin osa eläkeläisistä haluaa pitää kiinni nykyisestä eläkkeestään eikä ole valmis vaarantamaan sitä millään tavoin lisäansioiden vuoksi.

Eläkeläiset haluavat välttää myös verotuksen mahdollista kiristymistä. Valtaosa eläkeläisapua haluavista vanhuksista on toisaalta valmis siitä tarvittaessa maksamaan ja heistä noin puolet "töiden määrän ja/tai luonteen" mukaan.

Näyttää siis siltä, että muut eläkeläiset voisivat auttaa merkittävästi vanhusten palveluiden järjestämisessä. Tämä kaikki tietenkin sillä edellytyksellä, että ihmisten mukaan-tulo toimintaan ja toiminnan organisointi onnistutaan hoitamaan myös käytännössä. Tutkimuksesta ilmenee, että sekä palvelutarve että eläkeläisten palveluhalukkuus vaihtelevat merkittävästi mm. asuinpaikan mukaan. Toimintaa tulisikin ilmeisesti suunnitella asuinpaikoittain.

Tämän tutkimuksen loppuraportissa aiotaan syventään avuntarpeen ja tarjonnan analyysia. Lisäksi yritetään pohtia eläkeläisavun käytännön toimeenpanoon liittyviä kysymyksiä.

KIRJALLISUUS

- Forss Simo: Vanhuuseläkkeelle siirtyminen ja hyvinvointi. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1982:2. Mänttä 1982.
- Forss Simo ja Tuominen Kristiina: Nuorena eläkkeelle. Yveläkeläisen näkökulma, varhaiseläketutkimuksen tuloksia. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1991:2. Jyväskylä 1991.
- Gould Raija: Työkyvyttömyys - erivapaus työstä vai työttömyydestä? Tutkimus työkyvyttömyyskäsitteen sisällöstä ja työkyvyttömyyseläkeläistymisen vaiheista. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1985:1. Helsinki 1985.
- Heikkinen Riitta- Liisa ja Suutama Timo (toim.): Iäkkäiden henkilöiden toimintakyvyn ja terveyden arviointi. Iki-kivihreät- projekti, osa 2. STM:n kehittämissosaston julkaisuja 1991:10. Helsinki 1992.
- Heino Tapio: Tyytyväisiä varhaiseläkeläisiä. Tutkimus varhennetun vanhuuseläkkeen saajista. Tampere 1993 (moniste).
- Hyrkkänen Raili: Työkyvyttömät 1970- luvulla. Osaraportti 6: Terveystila. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1983:3. Helsinki 1983.
- Tilasto Suomen eläkkeensaajista 1992. Eläketurvakeskus ja Kansaneläkelaitos. Helsinki 1993.
- Viitala Kaija: Kotipalvelutyö muutoksessa. Sosiaalivaltion raporttisarja no 19. Helsinki 1988.